

HAMMAMÎZÂDE İSMAİL DEDE
(1777 - 1845)

NECMETTİN AKBEN
20.01.2020

Klasik Türk musikisi repertuarımızın yüzde ellisini belki de Hammamizade İsmail Dedenin eserleri teşkil eder. Bu büyük sanatkar, itrî Zaharya gibi Türk musikisinin temel taşlarını teşkil eden ustalarla aynı kıymette ve belki de tenevvü, yenilik, ifade zenginliği ve repertuar çeşidi bakımından onlardan da üstün bazı meziyetlere sahiptir.

Bugün gerek konservatuvarın, gerekse radyolarımızın klasik Türk musikisi repertuarına bir göz atıldığı zaman, Hammamizade İsmail Dede, kemiyet ve keyfiyet bakımından birinciliği kazanır.

Yarattığı bir esere mukabil Itriden ancak 20 parça, Zaharya gibi büyük bir ustadan sadece dört besteye sahip olan bugünkü sanat dünyamız, Dede repertuarı bakımından bir hayli zengindir. Dedenin onlara nazaran daha yeni oluşu bu zengin repertuarın bugüne intikalinde büyük bir faktör olarak göz önünde tutulmak lazımdır. Bir de buna, sanatkarın eski ustalara nazaran daha popüler sayılabilecek cins çeşitte eserler vermiş olmasını ilave etmek gerekir.

Dede Efendide, muhteva kadar, form da yeni, bestelerinde kullandığı söz unsurları daha da sade ve liriktir ayrıca yaşadığı devir, Türk musikisinin en geniş himayelere, alakalara mazhar olduğu, Osmanlı sarayının adeta musiki ile teneffüs ettiği bir çağdır. Gerçi bu çağın gece ve gündüzlerini, bütün zevk ve sefa alemlerini, içi sanat aşkı ile titreyen hünkar ve sultanların loş saraylarını aydınlatan bizzat Dedenin musikisidir.

Hammamizade İsmail Dede 1777 tarihinde Şehzade başı civarında bir evde doğmuştur. Babası Süleyman Ağa, Manastıra bağlı, Görice sancağının Kesriye kasabasındandır. Süleyman Ağa, zamanının vezirlerinden Bosnalı Cezzar Ahmet Paşanın bir müddet mühürdarlığında bulunmuş, sonra bu vazifeden ayrılarak, İstanbul'a gelmiş, Şehzadebaşı'nda Acemoğlu hamamını satın alarak geçimini bu işle sağlamağa koyulmuştur. Süleyman Ağa, İstanbul'a geldikten sonra Rukiye Hanım isminde bir kadınla evlenmiş ve bu izdivaçtan Dede Efendi dünyaya gelmiştir. Küçük İsmail sekiz yaşına gelince Hekimoğlu Ali Paşa Camii yanındaki Çamaşırcı mektebine devama başlamış ve ilk tahsilini orada bitirmiştir.

Bu mektebe devamı sırasında sesinin güzelliği ve musikiye olan kabiliyet ve istidadından dolayı ilahici başı olmuştur. O sırada mektep civarında oturan Anadolu Kesedarı Uncu zade Mehmet Emin Efendinin çocuğu da aynı mektebe verilmişti. Bu münasebetle yapılan amin alayında ilâhicibaşının sesi Mehmet Emin Efendinin pek hoşuna gitmiş, az çok musiki ile meşgul olan bu zat, küçük İsmail'e ilk musiki terbiyesini vermeğe başlamıştır.

Uncu zade, onun musiki terbiyesine ihtimam ettiği kadar, istikbalini de düşünmüş ve on dört yaşına gelmiş olan Dedeyi baş muhasebe kalemine çırağ etmiştir.

Dede yedi sene kadar hem bu kaleme, hem de Uncu zadenin derslerine devam etmekle beraber, ayrıca haftada iki gün Yenikapı Mevlevihane'sine giderek dergâhın şeyhi Ali Nutki Dedenin derslerinden de faydalanmıştır. Önceleri yalnız musiki öğrenmek maksadıyla dergâha devama başlayan İsmail, daha sonraları çilesini tamamlayarak 'Dedeler' zümresine katılmıştır.

Büyük bestekârın ilk şöhretini temin eden ve o güne göre musiki âlemimizde bir hadise yaratan eseri:

Zülfündedir benim baht-ı siyahım
Sende kaldı gece gündüz nigâhım
İncitirmiş seni meğerki ahım
Seni sevdim odur benim günahım

Güfteli Buselik makamındaki şarkıdır. Bundan sonra Dede Efendinin adı her yerde duyulmuş ve birbirinden güzel, manalı ve tesirli besteleri arka arkaya, bütün musiki mahfillerinde çalınıp söylemeye başlamıştır. Hicaz makamında bestelediği ve bir anda İstanbul'un bütün saray ve konaklarında bir moda şarkısı halinde söylenen eseri, onu şöhretin ilk parlak basamaklarına çıkarmış, genç bestekârı yakından görmek isteyenler bir çığ gibi çoğalmış ve nihayet devrinin ayın zamanda büyük bir bestekâr olan üçüncü Selim, kendisini saraya çağırarak takdir ve tebrik etmiştir. Bu hicaz nakşının sözleri şöyledir:

Ey çeşm-i ahu hicrile tenhalara saldırı beni
Çün nafe bağırim hun edip sahralara saldın beni
Ey kamet-i serv-ü semen salınmada ellerle sen
Haşrolalım dedikçe ben ferdalara saldın beni

İsmail Dede, artık Üçüncü Selimin huzuruna sık sık çıkıyor, onun fasıllarına iştirak ediyor, takdir ve ihsanlara garkoluyordu. Bir gün padişaha Şükran ve minnetini ifade etmek üzere sözleri de kendisinin. Olan Suzinak makamında-ki şu besteyi onun huzurunda okuyarak tamamen gözüne girmişti:

Müştak-i cemalin gece gündüz dil-ü Şeyda
Etti nigehten atıfeten bendeni ihya
Mesrur ede hak kalb-i hümayununu daim
Ediyye-i hayrın dil-ü canımda hüveyda

Dede, 1881 senesinde bir saraylı hanımla evlenmiş, Akbıyık mahallesinde kiraladığı bir eve taşınmıştı. Dergâh da olduğu gibi burası da Dedenin etrafını çeviren çıraklarıyla adeta bir musiki mektebi haline gelmiştir. Fakat bu zevkli ve heyecanlı çalışmalar, Dedenin uğradığı ölüm acılarıyla bir aralık durur gibi olmuştu. Dede, 1804 ta çok sevdiği şeyhi Ali Nutki Dedeyi, arkasından da üç yaşındaki oğlu. Salih'i kaybetmişti.

Pek çok sevdiği oğlunun ölümü, Dedenin hassas ve sanatkâr kalbinde çok acı ve derin bir yara açmış, onun üzerine Bayatî makamında bir Murabba besteyi yapmıştır. Bu beste, hicranlı bir kalbin bütün ürpertilerini taşır:

Bir gonca femin yaresi vardır ciğerimde

Ateş dökülürse yeridir ah serimde

Her lâhza hayali duruyor didelerimde

Takdire nedir çare bu varmış kaderimde

Dedenin başından bu ölüm felaketleri geçtiği sırada memleketin, ahvali pek kötü bir. Safhaya girmiş bulunuyordu. Kabakçı isyanı; 1Niincü Selimin şehadeti, Alemdar Vakası gibi gaileler gönüllerde musiki ile uğraşacak zevk ve heves bırakmamıştı. Zaten Dede, 'üçüncü Selimin şehadetin-den sonra inziva hayatına çekilmişti. Günlerini içli içli ney üflemek ve hazin şarkılar bestelemekle geçiriyordu.

Nihayet bu kötü günler, kısmen olsun ortadan kalktıktan sonra, amcası gibi musikişinas olan İkinci Mahmut, saray muhitinde musiki hareketlerine ve fasıl toplantılarına ön ayak oldu. Bu arada Dedeyi de Müsahip olarak saraya almıştı.

Büyük Türk bestekârı, kar murabba beste, semai, şarkı, türkü, ayin, ilahi olmak üzere 200 den fazla eser bestelemiştir. Üstat Ruşen Ferit Kam'a göre, Her biri kendi vadisinin parlak örneklerini teşkil eden bu eserler arasında bilhassa türkülerin de bulunuşu, Dedenin halk zevk ve sanatına verdiği değer ve önemin en canlı delil ve şahitleridir. Ayrıca ikinci Mahmut zamanında sarayda yerleşen Batı musikisi melodilerini taklit yolu ile vücuda getirmiş olduğu birkaç parça eser de, bu musikinin o zamanki bestekârlar üzerindeki tesir ve intibalarını taşıyan numunelerdir.

Dedenin bu tesirle yaptığı eserlerden biri vals olarak çalınıp, hatta oynanabilen rast makamındaki şu şarkıdır ve çok popüler olmuştur.

Yine bir gülnihal aldı bu gönlümü
Sim ten gonca fem bibedel ol güzel
Ateşin ruhleri yaktı bu gönlümü
Sim ten gonca fem bibedel ol güzel

İkinci Mahmut'un hükümdarlık seneleri Dedenin sanat hayatının en parlak ve en verimli devrini teşkil eder. Dede, en güzel, en sanatlı eserlerini bu zamanlarda bestelemiştir. Fakat Sultan Mecit zamanında, sarayda neşesiz bir hayat geçirmeye başlamıştı. Abdülmecit, sanatlı ve derin eserlere pek rağbet etmez, değeri olmayan birtakım bayağı şarkı ve türkülerden zevk alırdı. İsmail Dede, bir gün çıkarlarından bestekâr Dellalzade'ye bu halden acı acı şikâyet etmiş, laf arasında "Bu oyunun tadı kaçtı!" demiştir. O günden sonra padişahın müsaade alarak, Dellalzade ve Mutaf zade ile birlikte Hacca gitmek niyetiyle İstanbul'dan uzaklaşmıştır. Dedenin Hacca gittiği sene Hicazda şiddetli bir kolera çıkmıştı. Zavallı sanatkâr, haccını yaptıktan sonra 1845 senesinde bu müthiş ve korkunç hastalığa yakalanarak vefat etmiştir. Ne kadar gariptir ki, Dede bir Kurban Bayramında doğmuş, 71 sene sonra yine bir Kurban Bayramında ölmüştür.